

8 Sitat etter Laache 20. februar 1871 i J. N. Skaar: *Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Thronhjems Bispedømme*, Kristiania: Aschehoug 1895, s. 57.

9 https://nbl.snl.no/Niels_Laache (Arne Bugge Amundsen)

10 Olav Rune Ekeland Bastrup: «En koloss til Guds ære», i: Lars Martin Dahl og Tomm Kristiansen (red.): *Et åpent hus. Grønland kirke 150 år*, Oslo: Press forlag 2019, s. 30, 59.

11 Bastrup, op. cit., s.59. Hallgeir Elstad: «...midt i den norske kirke...» *Det praktisk-teologiske seminar gjennom 150 år, 1848-1998*, Det praktisk-teologiske seminars skriftserie nr. 3, Oslo 1998, s. 37.

12 C.J. Ecktell (utg.): *1869-1919 Grønlands kirkes 50-aarsjubelæum*, Kristiania 1919, s. 82.

13 *Fædrelandet* 21. september 1870.

14 Roar L. Tollnes: *Landstad og lokalmiljøet*, Sandefjord 2002, s. 34–35.

ARTIKKEL

GUDSTJENESTER FOLK VIL HA

Dåp og økt gudstjenestedeltakelse

Forskningsprosjektet «Sted, rom og praksis. Gudstjenester folk vil ha» har studert menigheter i Den norske kirke som de siste årene har hatt en økt gudstjenestedeltakelse.¹ I denne artikkelen skal jeg reflektere litt over hvordan økningen har påvirket gudstjenestene i de fire menighetene, omtalt som Nord, Sør, Vest og Øst, som løst indikerer hvor de er plassert geografisk.

AV ELISABETH TVEITO JOHNSEN, FØRSTEAMUENSIS, PRAKTISK TEOLOGI, DET TEOLOGISKE FAKULTET, UNIVERSITETET I OSLO
E.T.JOHNSEN@TEOLOGI.UIO.NO

Menigheter med økt oppslutning om gudstjenester

Utgangspunktet for prosjektet jeg har ledet er at Kirkerådet sensommeren 2018 utlyste et ettårig oppdragsforskningsprosjekt. Spørsmålene de ville ha innspill på var: Hva kan forklare at noen menigheter har en økende oppslutning om hovedgudstjenestene, mens gudstjenestedeltakelsen i andre synker? Hva kan forklare en slik utvikling dersom en ser bort fra innlysende sammenhenger slik som økt tilflytting av kirkemedlemmer og nytt kirkebygg? Som forskere fra Det teologiske fakultet (TF) innen praktisk teologi, systematisk teologi, religionsvitenskap og kirkehistorie, ble vi umiddelbart engasjert av spørsmålene. Vi syntes det var spennende at Kirkerådet ville ha belyst om økende oppslutning kan studeres og

forklares på flere måter enn ved å undersøke sosiologiske variabler. Derfor utviklet vi en søknad der vi presenterte et team på åtte forskere som ville studere gudstjenester i menigheter som har økt gudstjenestedeltakelse. Det vi spesielt la vekt på var at vi ville studere konkrete gudstjenester, både hvor gudstjenestene finner sted, hvordan gudstjenestene planlegges, hvordan de gjennomføres liturgisk, homiletisk og musikalsk, samt hvordan ansatte, frivillige og noen «kirkegjengere» opplever gudstjenestene.²

Menighetene vi har studert er valgt ut ved å bruke Kirkebasen, som eies av Den norske kirke og driftes av NSD Norsk senter for forskningsdata. Gjennom kyndig bistand fra NSD fikk vi et datasett som inneholdt en liste over registrert gudstjenestedeltakelse fra

alle menigheter i Den norske kirke i tidsrommet 2013–2017 sammenlignet med 2008–2012. Datasettet sier ikke noe om hvilke menigheter som har hatt flest gudstjenestedeltakere totalt sett i hele Den norske kirke, men i hvilke menigheter det har funnet sted en økt gudstjenestedeltakelse i de seneste fem år, sammenlignet med de fem foregående årene. Siden økt medlemstall eller nye kirkebygg ikke skulle være del av undersøkelsen, valgte vi bort menigheter med disse kjennetegnene. Vi valgte også å kun ta med én menighet fra hvert bispedømme for å få en geografisk spredning i materialet, og vi så også at det var nødvendig å studere menigheter med en størrelse over 3000 personer i sognet. I menigheter med færre medlemmer enn dette fikk små endringer veldig store utslag.

Etter utvalgsprosessen satt vi igjen med fem menigheter. Siden prosjektet kun skulle ha en varighet på ett år måtte vi avgrense oss til å kun studere én gudstjeneste i hver av menighetene. To og to forskere reiste til hver av menighetene (nesten som disipler). Vi observerte gudstjenestene på Maria budskapsdag i 2019 i Nord, Sør, Vest og Øst. I tillegg har vi hatt gruppeintervjuer med ledelsen, både sogneprest, menighetsrådsleder og daglig leder, de ansatte og frivillige som medvirket under gudstjenesten og noen av de som går relativt regelmessig til gudstjeneste i disse fire menighetene. Det sier seg selv at vi ikke kan si «alt» om gudstjenestelivet i disse menighetene basert på det begrensede materialet vi har etablert. Det er snakk om et glimt inn i fire menigheters gudstjenester, men vi som nå har jobbet med disse gudstjenestene i mer enn ett år synes de er utrolig komplekse og interessante. Det som har slått oss igjen og igjen er at det å utføre gudstjenester er en stor kunst. Selv den mest vanlige gudstjeneste krever svært mye av både ansatte og frivillige gudstjenestemedhjelpere. Vi føler oss heldige som har fått et innblikk i hvordan gudstjenester gjøres helt konkret i fire av Den norske kirkes menigheter.³

Noe av det jeg liker best med empirisk forskning er at virkeligheten ofte er annerledes enn jeg tror. Da vi søkte om prosjektet så vi for oss at vi skulle til menigheter der mange deltar jevnlig på gudstjenester. Det var kun i

Øst at økningen i gudstjenestedeltakelsen så ut til å ha sammenheng med at mange går ofte på gudstjeneste. I Nord, Sør og Vest var virkeligheten annerledes. En viktig faktor for den økte gudstjenestedeltakelsen i disse tre menighetene, er at gudstjenestene er innrettet mot dåp, dåpsfølger og mot kirkemedlemmer som sjelden deltar på gudstjenester.

Målrrettet innsats for å øke antall dåp

Nord er en bynær menighet som målrrettet har utviklet planer og strategier for å styrke sin profil som «seremonikirke». De hadde en økning i gudstjenestedeltakelsen på 15,5 % fra 2013-2017 sammenlignet med 2008-2012, men økningen er på hele 29,9 % når kun gudstjenester på søn- og helligdager regnes med. Ledelsen fortalte at menighetsrådet og de ansatte har vært gjennom en endring fra å se dåp som et problem, til at de nå ser det som en mulighet. Rapporter fra Kirkerådet og biskopene om synkende dåpstall har blant annet bidratt til at de har gjort en lang rekke tiltak for å senke alle terskler for dåp. I tillegg til dåp på så å si alle søndager har de dåp på lørdager, drop-in dåp og et første-mann-til-mølla-prinsipp. Dette har resultert i at menigheten har økt det totale antallet dåp de siste fem årene med 18,2 %. De har mer enn 100 dåp i året, og 130 i toppåret 2016. Omtrent 50 % av dåpsbarna er ikke bosatt i sognet.

Under gudstjenesten vi observerte i Nord ble tre barn døpt. Dåpshandlingene ble gjennomført på en måte som gav dåpsfølgene god tid, presten viste dem vennlig oppmerksomhet, henvendte seg direkte til dem, og i tillegg til dåpsliturgien med løfting av dåpsbarna sang menigheten «Kjære Gud jeg har det godt» etter hver dåp. En gruppe faste frivillige bidrar trofast som dåpsverter, kirkeverter og medliturger under gudstjenestene. De vi intervjuet uttrykte i stor grad at de setter pris på at dåpen er en så sentral del av gudstjenestene. En av dem sa at «dåp er ... det blir liksom høydepunktet for meg». Muligens, sa hun, «er det sånn fordi jeg som dåpsvert er så veldig involvert», men tilføyde at «det er et sånn evig øyeblikk», og at det er «like sterkt hver gang». Sognepresten fortalte at han «elsker å døpe barn», og understrekte at han foretrekker «å ikke preke for de samme ansiktene hele tiden».

Intervjuene med «kirkegjengerne» som satt bakerst i kirkerommet under gudstjenesten viste at de også synes det er flott med dåpsfamiliene, og at de synes prestene og de andre er veldig flinke til å gjøre det til en høytidelig stund. Likevel sier de at de håper det ikke er dåp når de skal på gudstjeneste. De opplever at «det er veldig slitsomt når et barn springer frem og tilbake og gråter», og «de gangene det ikke er dåp her, så er alt mye mer rolig». På mange måter er de positive til at prestene preker mest til dåpsfølgene. En av dem sier at han «vet jo veldig godt hvilket gudsbilde prestene her pleier å formidle, det er jo den nådige Gud og den koselige Gud». En annen sier at «det finnes jo ikke svovel her», men hun undrer seg like fullt om ikke «Gud kan også være streng og kravfull». De forteller at de noen ganger må snu i kirkedøra fordi det ikke er plass til dem, og noen går heller på gudstjeneste i menigheter med mindre dåp.

Når folk flest dominerer gudstjenesten

Sør er en menighet på utsiden av en større by. Her økte andelen gudstjenestedeltakere med 24,3 % sammenlignet med de fem foregående årene, og dette på gudstjenester som primært er på søn- og helligdager. Økningen kan ikke direkte spores til økt antall dåp, siden dåpsprosenten har hatt en nedgang på 10 %, men i intervjuene fremkommer det at økningen kan skyldes at antallet personer som følger hvert dåpsbarn har økt betraktelig. Et av stabsmedlemmene anslår av 2/3 av de som er tilstede deltar på grunn av dåp. Dette beskrives som en ganske ny situasjon i Sør. Sognepresten forklarer at da hun begynte som prest i menigheten pleide de å si til foreldrene under dåpssamtalen «at barna ikke var velkommen inn i gudstjenesten og at det bare [var for den] nærmeste familien», men at hun istedenfor har sagt til foreldrene «at barna hører til og de får lov å gå litt rundt og de får lov å være barn og sånn». Hun mener at menigheten er forpliktet til «å favne alle, i og med at vi er og har vært en folkekirke», og staben og de frivillige vi intervjuet mener prestens møter med dåpsfamiliene under dåpssamtalene og under gudstjenester har vært utslagsgivende for økningen i antall dåpsgjester per dåpsbarn.

Til forskjell fra Nord er ikke staben i Sør like

enige om at de vil tilrettelegge alle gudstjenester for dåp og store dåpsfølgere. Gudstjenesten vi observerte i Sør var uten dåp siden det var en festgudstjeneste. De som medvirket under gudstjenesten gav uttrykk for at det er en lettelse å ha gudstjenester uten dåp. En av dem sa at det å ha så mange «kirkefremmede» tilstede som «ikke engang åpner salmeboka», og som «ikke interesserer seg for å prøve å henge på [gudstjenesten]» er «som å stange hodet i en vegg». Flere gav uttrykk for at de ønsker å ha dåpsfrie gudstjenester minst en gang i måneden. Kirkegjengerne vi intervjuet i Sør hadde lignende oppfatninger. De etterlyste gudstjenesten som et sted for stillhet og ettertanke. Gudstjenester med dåp oppleves etter deres oppfatning som stressende fordi gudstjenesten får noe hektisk ved seg. De mente prestene og de andre gjør alt så raskt de kan slik at ingen skal kjede seg, og det bidrar til at de ikke opplever roen de søker. Sognepresten, som i utgangpunktet vil forplikte stab og frivillige på å være en folkekirke som omfavner alle, gav også uttrykk for at fokuset på dåp og dåpstall blir så altomfattende at det hindrer dem som ønsker å gå på gudstjeneste fra å komme. Både ledelse og stab er bekymret for hvordan det skal gå fremover med menigheten. De har få frivillige og noen av de mest trofaste har blitt så lei av dåpsfølgene i gudstjenestene at de heller går på gudstjenester i en pinsemenighet i nabobyen.

Dåp i egne gudstjenester?

Nord klarer altså å øke antall dåp i året, noe mange menigheter drømmer om, og som Kirkerådet og biskopene sterkt oppfordrer til. Samtidig viser intervjuene at gudstjenester skreddersydde for dåp har innvirkning på de som er der uten å være del av dåpsfølgene. Det har blitt gradvis vanskeligere å rekruttere nye frivillige til å være medliturger og dåpsverter, og kirkegjengerne på søndag formiddag har blitt stadig færre. I Sør har de ikke på samme måte gått målrettet inn for å øke antall dåp, men de er uansett i en situasjon der dåpsfølgene utgjør majoriteten. Dette gjør det vanskelig å få til gudstjenester på den måten de ansatte ønsker. Det at så mange er til stede uten at de viser interesse for å synge eller på andre måter delta, gjør dem tydelig frustrerte.

En mulighet for både Nord og Sør er å skille de to delene av de to menighetene fra hverandre ved å rendyrke gudstjenester kun for dåpsfamilier, gjerne på lørdager, og gjeninnføre gudstjenester på søndager mest rettet mot «kirkegjengerne». Som prost Kåre Rune Hauge viser er det stor grunn til å tro at mange av dåpsfamiliene, og også ansatte, ville blitt veldig fornøyde med en slik løsning.⁴ Gudstjenestene ville fokusert enda mer på dåpshandlingen, og deres familie. Kanskje kan flere gudstjenester uten dåp bidra til at «kirkegjengerne» kommer oftere, eller kommer tilbake til menigheter som Nord og Sør. En annen mulighet er at «kirkegjengerne» vil oppleve at de er veldig få, og savne at kirken er full av feststemte barn og voksne.

Selv om det kan være gode argumenter for dåp utenfor hovedgudstjenesten, er det også noe en mister. I Nord var det for eksempel ganske mange i dåpsfølgene som deltok under natverdten. Denne muligheten vil trolig bli borte i «rene» dåpsgudstjenester. En konsekvens av å ha dåp i egne gudstjenester kan være at svært mange mennesker aldri er tilstede på en «ordinær» gudstjeneste. Dette kan igjen bidra til at det ikke blir naturlig for ungdommer å bli konfirmert. I Sverige, der dåp utenfor hovedgudstjenesten er normalordningen, har andelen konfirmanter gått raskt nedover. I 2015 ble kun 29 % av alle 15 åringer konfirmert⁵. Det at Finland har samme ordning for dåp, men uten en tilsvarende nedgang i antall konfirmanter, kan skyldes flere forhold. Trolig er det av stor betydning at en må være konfirmert for å kunne gifte seg i den lutherske kirken i Finland.⁶

Ulike gudstjenester for å møte folks behov

Vest er en bymenighet i en relativt stor by. De har hatt en nedgang i antall dåp, men de har hatt en oppgang på 28,3 % i antall personer som deltar på gudstjenester på søn- og helligidager, og 12,1 % på såkalte «andre gudstjenester». I intervjuet med ledelsen fortalte sognepresten at menigheten har mellom fem til åtte gudstjenester i uka. De gjør hva de kan for «å senke terskelen» og for «å ha noe for alle». Under en bispevisitas i 2013 ble de sterkt oppfordret av biskopen til å prøve ut alternativer til høymessen. Siden den gang har de brukt mye tid på å utvikle

nye gudstjenestekonsepser. Dette har resultert i at de blant annet har kafégudstjenester, gospelgudstjenester, lovsangsgudstjenester, jazzgudstjenester, og evensongs. Da vi kontaktet menigheten trodde de at det var denne satsningen som hadde bidratt mest til at de hadde økt gudstjenesteoppslutning, men statistikken viser at gudstjenestene på søn- og helligidager samlet sett har større økning enn de nye gudstjenestetypene. Noe av det som kan ha bidratt til økningen på søndagsgudstjenestene er at de har jobbet med å knytte ulike aktiviteter, som kor, til gudstjenestene, og at særskilte grupper inviteres til gudstjeneste flere ganger i året. Det er få som har begynt å delta mer regelmessig, men flere har vært på gudstjeneste fordi de har barn i kor eller har konfirmanter som skal bidra med oppgaver i en gudstjeneste.

Gudstjenesten vi observerte var en gudstjeneste der kirkerommet var fullsatt til siste benk. De aller fleste som var der var konfirmanter sammen med sine foreldre og øvrig familie. Konfirmantene hadde oppgaver gjennom hele gudstjenesten, og en lang rekke ansatte og frivillige var involvert i å få dem på plass på rett sted til rett tid. Staben og ledelsen i Vest gir uttrykk for at de «brenner for involvering», og at de håper at involvering i oppgaver i gudstjenester skal føre til flere frivillige, og at flere kommer jevnlig på gudstjeneste. Det er eksempler på dette, men i all hovedsak har de i liten grad opplevd det. Som en av dem sier føler de seg heldige dersom noen av konfirmantforeldrene baker en kake til kirkekaffen og blir værende en halv time etter gudstjenesten. I all hovedsak er de vi intervjuer fra stab og ledelse fornøyd med at de klarer å involvere så mange i gudstjenestelivet, men de innrømmer også at «det kan være slitsomt å jakte etter frivillige hele tiden». De må jobbe kontinuerlig med å sende sms'er og beskjeder for å få nok frivillige og deltagere til alle de ulike gudstjenestene i løpet av uka. En av de vi intervjuet sa at for ham var det helt uaktuelt å ta barna sine med på en vanlig gudstjeneste: «...jeg gidder ikke å pine ungene mine gjennom halvannen time på kirkebenken... hvorfor skal jeg det?» Det krever mye av stab og ledelse å opprettholde det omfattende gudstjenestetilbudet, men det er ikke så enkelt

å redusere antall spesialtilpassede gudstjenester siden de har etablert dette som den nye standarden.

Samme gudstjeneste, uansett hva folk vil ha

«Øst» er også en storbymenighet, og denne menigheten har hatt en økning på 31,6 % de siste fem årene når alle gudstjenester er regnet med, men har hele 45,1 % økning dersom kun søn- og helligdagsgudstjenestene inkluderes. Det vil si at Øst har den absolutt høyeste økningen i antall gudstjenestedeltakere de siste fem årene sammenlignet med de fem foregående i vårt materiale. Antallet gudstjenester har økt med 19% i løpet av den studerte perioden, men antallet dåp er på omtrent samme nivå som i Sør, og kan ikke forklare den store økningen de har hatt. I gjennomsnitt har gudstjenester i Øst omtrent 200 deltakere. De ansatte og frivillige fortalte oss at mange av dem som kommer bor i andre menigheter. Vi fikk inntrykk av at en del oppsøker Øst for å ha et fristed fra gudstjenester som primært fokuserer på dåp og dåpsfølger. Økt gudstjenestedeltakelse er ikke en ny utvikling i Øst. De har satset på gudstjenesten i flere år, og den har gradvis blitt kjent som en god gudstjeneste langt ut over sognets grener. Noe som kan forklare gudstjenestesøkningen de siste fem årene, er at kirkebygget var stengt i en periode forut for dette. I perioden med oppussing fant gudstjenestene sted på menighetssenteret, og gudstjenestedeltakelsen falt betraktelig, for så å ta seg opp enda mer da kirken ble gjenåpnet.

Til forskjell fra Sør har ikke Øst en intensjon om å senke alle terskler for å få gi noe som kan passe for alle. En i staben referer til at en av prestene i menigheten en gang sa at «her senker vi ikke tersklene, vi hever dem», noe hun synes er en bra tilnærming. Det viktigste for de vi intervjuet i Øst er å tilby gudstjenester de mener har kvalitet, både musikalsk, liturgisk og i forkynnelsen. Det å skulle ha ulike gudstjenester for å tilpasse seg ulike grupper har de ikke noe til overs for. «Når vi vet hva vi vil med gudstjenestene, da tenker vi ikke på hva folk vil ha. Vi tenker på hva som er viktig og hva vi vil forkynne og dele ut». Holdningen til dåp og dåpsfølger er ganske annerledes i Øst enn i de tre andre menighetene vi har studert. I Øst har de dåp i nesten alle gudstjenester,

men de sørger for at dåpen ikke tar en stor del av gudstjenesten. Gudstjenesten i Øst har ikke dåpssalme og selve dåpshandlingen skjer uten at noe legges til i liturgien. Som sognepresten sier i intervjuet er idealet «ikke småpratning rundt døpefonten», og at hele gudstjenesten skal være preget av «en slags sånn sømløs liturgisk gjennomføring.» Under gudstjenesten vi observerte kom dette til uttrykk ved at dåpen var relativt raskt gjort, mens det ble satt av god tid til nattverden. Selv med over 200 personer til stede var det kun utdeling ved høyalteret og «det er heller ikke kontinuerlig kneling». I intervjuene legger de ansatte vekt på at det er den samme liturgien hele året. De bruker i all hovedsak «den gamle» liturgien fra 1978, fordi «disse nye liturgireformene som kom ikke fungerte godt nok». I tillegg skal alt ha kvalitet, fra blomstene på alteret til musikken og prekenen.

Til forskjell fra de tre andre menighetene har ikke Øst noe problem med å skaffe nok frivillige. Folk melder seg som frivillige på eget initiativ, og på hver kirkekaffe disktes det opp med hjemmebakte kaker. Både de ansatte, de frivillige og «kirkegjengerne» vi intervjuet er svært fornøyde med gudstjenestene i Øst. Samtidig er de veldig tydelige på at de vil gå et annet sted dersom prekenene blir dårlige og musikerne forsvinner. Skulle nattverden ikke lenger foregå med alkoholisert vin, og liturgien endres til å si «Dette er Jesu kropp» istedenfor «Dette er Jesu legeme», da slutter de. Presten som prekte den søndagen vi observerte gav uttrykk for at hun aldri har jobbet mer med prekener noe sted, og at hun heller aldri har fått så mange (negative) tilbakemeldinger. I løpet av gruppeintervjuet fikk hun blant annet høre at prekenen denne søndagen ikke var tilfredsstillende, og at det teologiske budskapet ikke ble formidlet tydelig nok. I Øst kan det å ikke innfri kvalitetskravene gjøre at store deler av menigheten heller går andre steder. Gudstjenestene i Øst har et godt rykte, men de må leve opp til det ved å prestere hver søndag.

Å bli valgt av de rette folk

Det er mange forskjeller mellom Vest og Øst. De har valgt helt ulike strategier for hvordan de vil være menighet, og hva slags gudstjenester de har. Vest med alle sine ulike gudstjenestetyper

som gjør at alle kan finne en gudstjeneste de vil ha. De differensierer gudstjenestetilbudet for å nå ut til flest mulig. De ansatte må strekke seg langt, og ut over normalarbeidstid, for å skaffe nok folk til alle gudstjenestene som finner sted gjennom uka og året. Kjennetegnende for Vest er at de må bli valgt av personer som ofte er lite innstilt på å endre religiøs atferd. Personer som deltar på kirkelige, tidsavgrensede aktiviteter, og som inviteres spesielt til gudstjenester, er de folka Vest bruker mest tid på å involvere. Det er også dem det er absolutt vanskeligst å «holde på». Deres engasjement for å inkludere folk som egentlig gir ganske lite igjen i form av tid og krefter, er ganske imponerende. I andre sammenhenger ville mange blitt litt skuffa over at det eneste de fikk tilbake var at noen konfirmantforeldre ble igjen en halv time ekstra på kirkekaffe etter gudstjenesten.

For eksempel viser studien til Marie Vejrup Nielsen at mødre som er svært fornøyde med babysang, og kan tenke seg å anbefale det til andre, ikke en gang vurderer å bli mer aktive i den lokale menigheten. Det å skulle begynne å delta på gudstjenester er noe de absolutt færreste har planer om.⁷ Det vil også si at ambisjonen i Vest om å tilby gudstjenester som passer for ulike grupper sannsynligvis vil fortsette å være helt avhengige av de ansatte og de mest trofaste frivillige. I den grad rekruttering til mer aktivitet blant folk flest i Vest er målet, kan det by på en god del skuffelser. Det kan være unntak, men i all hovedsak er det vanskelig å oppnå at folkene de retter seg mot skal engasjere seg i menighetens jevne drift. Derimot kan de virkelig oppleve at de lykkes dersom målet er at flest mulig som bor i byen skal kunne komme og ha det bra på gudstjenester. De fyller kirkerommet med utrolig mange folk i løpet av året, og bidrar til at svært mange som ellers ikke ville vært på en gudstjeneste, er på gudstjenester.

Øst har kun en gudstjeneste, og de som ikke liker den kan gå andre steder. I denne menigheten har de absolutt ikke noe ønske om å gi folk det de vil ha, dersom de ikke vil ha det de tilbyr. Siden de er i en by kan en slik tilnærming også både forsvares og forstås. Det er mange andre menigheter like om hjørnet. De som ikke vil ha deres gudstjeneste, har mange andre muligheter. Samtidig er også Øst

opptatt av å bli valgt som gudstjenestested. De er tydelig stolt av at de blir valgt av mange folk som har god utdanning, at de kommer jevnlig og at de kommer fra steder langt ut over menighetens soknegrenser. Ambisjonen i Øst er ikke som i Vest, å bli valgt av de som er på gudstjenester ved spesielle anledninger, men av de som deltar på gudstjenester fordi gudstjenesten har kvaliteter de verdsetter. Denne gruppen kvalitetsbevisste personer kan være like utfordrende å nå ut til som de Vest henvender seg til, og som det kommer frem i materialet, de er ikke nødvendigvis veldig trofaste. Skulle prekenene blir dårlige eller vinen avalkoholiseres sier til og med de faste gudstjenestemedhjelperne at de vil slutte. Det vil si at Øst har en kvalitetsbevisst menighet som er der så lenge gudstjenestene lever opp til standarden. Å få en prest eller en musiker som ikke lenger appellerer til dette sjiktet av byens befolkning, kan raskt gi nedgang i gudstjenestedeltakelsen.

«Folkekirke» eller «trosfelleskap»

Det eksisterer flere, delvis motstridende, fortellinger om hvordan de vi intervjuet synes at økningen i gudstjenestedeltakelsen påvirker gudstjenestene. Flere i Nord og Sør opplever at gudstjenestene i stor grad er mest for de som er på gudstjeneste sjelden eller knyttet til dåp. Gudstjenestene blir en flott feiring for dåpsfamiliene, og for de som er der knyttet til en spesiell anledning, men det gjør også at de som vanligvis deltar på gudstjenester i disse tre menighetene deltar sjeldnere. De som befinner seg i ledelsen av menighetene er mest positive, mens flere alminnelige kirkelig ansatte og kirkegjengerne er mer ambivalente, og også kritiske.

Det at kirkelig ansatte og frivillige må balansere mellom «folkekirken» og «trosfelleskapet», er en kjent sak. Tidligere empirisk forskning, som for eksempel Harald Hegstads studie «Folkekirke og trosfelleskap. Et kirkesosiologisk og ekklesiologisk grunnproblem belyst gjennom en undersøkelse av tre norske lokalmenigheter» viser at dette ikke er en ny problemstilling.⁸ Menighetene han studerte på 1990-tallet hadde noen av de samme spenningene, men de to formene for gudstjenestedeltakelse levde tross alt i

ganske god forståelse for hverandre. Grace Davie, britisk religionssosiolog, er kjent for begrepet «vicarious religion» der en aktiv minoritet utøver og opprettholder en religiøs praksis på vegne av en mye større majoritet. I følge Davie kjennetegnes denne relasjonen av at majoriteten verdsetter, anerkjenner og stiller seg forstående til den jobben de få aktive gjør for de mange som primært er religiøst passive⁹. Jeg lurer på om dette er i ferd med å endre seg. Det er behov for mer forskning, men det ser ut som om situasjonen er mer tilspisset i dag. Deler av materialet vårt tyder på at relasjonen mellom disse to formene for religiøst liv har blitt mer motsetningsfull og konfliktskapende. Vi har kun studert enkeltgudstjenester i fire menigheter, men samlet sett kan materialet vårt indikere at avstanden mellom «folkekirke» og «trofelleskap» har blitt større. Menighetene vi har studert har økt sin gudstjenestedeltakelse fordi de har gjort noen valg med hensyn til hvem gudstjenestene deres primært er til for. Gudstjenestene i Nord, Sør og Vest er primært for det store flertallet som er på gudstjenester ved dåp og når de blir spesielt invitert. Det er dåp i nesten alle gudstjenester i Øst, men gudstjenestene er først og fremst utformet med tanke på de jevne gudstjenestedeltakerne. Avstanden mellom dåpsfølgene og de som ønsker å delta jevnlig på gudstjenester kan også være med på å forklare at menigheter har blitt mer polarisert, i den forstand at de utvikler en mer rendyrket profil som enten «folkekirke» eller «trofelleskap». Folk vil ha ulike gudstjenester, og menigheter vil rett og slett ikke ha de samme folka. Det trengs mer forskning for å vite om økt polarisering på sikt fører til økt gudstjenestedeltakelse totalt sett, eller om det også kan bidra til den generelle nedgangen i oppslutning om gudstjenester.

Noter

1 Temanummer i Teologisk tidsskrift, årg. 9 nr. 2, utgis september 2020 med artikler av Hallgeir Elstad «Folkekyrke i endring: Kyrkjelydstypologiar og auka gudstjenestedeltaking», Marius Timmann Mjaaland «Preken som hendelse. Analyse av fire prekenar på Maria budskapsdag», Henrik Ødegaard «Salmevalg og salmesang. 'Man blir del av noe større'» og Merete Thomassen «'Jeg brenner jo for involvering': Involvering og delaktighet i gudstjenester med økt oppslutning» <https://www.idunn.no/tt> Elisabeth Tveito Johnsens artikkel «Growth in a Context of Decline. Congregations in Processes of Change» er under publisering i *Studia Theologica*. <https://www.tandfonline.com/loi/sthe20>. I tillegg har Werner Jeanron, Ingvild Flakerud og Hallvard Johannessen artikler som er i prosess.

2 Mer informasjon om prosjektet kan leses her: <https://www.tf.uio.no/forskning/prosjekter/sted-rom-praksis/>

3 De medvirkende i de fire menighetene har fått lese utkast til de vitenskapelige artiklene før publisering. De er også informert om at menighetene kan bli gjenkjent selv om vi har gjort en lett anonymisering av menighetene.

4 Kåre Rune Hauge, «Dåp under og etter korona», i *Luthersk kirketidende* årg. 155, nr 11, s. 324.

5 Willander, Erika. 2015. "Confirmation Work in Sweden" s. 245-253. I: Friedrich Schweitzer. et.al. (red). *Youth, Religion and Confirmation Work in Europe. The Second study*. Munchen Gütersloher Verlagshaus.

6 Bjørn Vikström, «Dop i hem. Erfarenheter från den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland». i *Lutherske kirketidende* årg. 155, nr 11, s. 325-328.

7 Nielsen, Marie Vejrup. 2017. "Changing Patterns? Occasional Consumers of New Activities in Old Churches" I: *Nordic Journal of Religion and Society* årg. 28 nr. 2, s137-153.

8 Hegstad, Harald. 1996. «Folkekirke og trofelleskap. Et kirkesosiologisk og ekklesiologisk grunnproblem belyst gjennom en undersøkelse av tre norske lokalmenigheter». Oslo, KIFO perspektiv bokserie 1.

9 Davie, Grace. 2007. "Vicarious religion. A Methodological Challenge" s. 21-36, I: Nancy T. Ammerman. *Everyday Religion. Observing Modern Religious Lives*. Oxford: Oxford University Press.